

Загорський В.С.

УДК 658:330

**УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА:
ПРОТИРІЧЧЯ ІНТЕРЕСІВ**

Постанова проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток підприємств на основі інновацій є на сьогодні поширеним предметом багатьох наукових досліджень та вже оформився у науковому обігу як поняття "інноваційний розвиток підприємства". Інноваційний розвиток підприємства пов'язаний з активізацією інноваційної діяльності, результати якої повинні стати основою удосконалення техніко-технологічної бази підприємства, підвищення кваліфікації персоналу, підвищення результативності системи управління, покращення бізнес-процесів.

Об'єктивні умови, які були створені в Україні наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. для формування "інноваційної економіки" [21], стали основою формування нового наукового напрямку, який узагальнено можна позначити як "інноваційний розвиток". Про збільшення інтересів вчених до питань інноваційного розвитку свідчить те, що вже у 2010 році окремі питання інноваційного розвитку було досліджено у 567 дисертаціях, питання інноваційного розвитку підприємства – у 288 дисертаціях, а окремі питання управління інноваційним розвитком підприємства – у 148 дисертаціях [4]. Важливість цього наукового напрямку серед інших питань управління потребує дослідження стану та проблем управління інноваційним розвитком промислових підприємств. У той же час управління інноваційним розвитком промислових підприємств пов'язано з існуванням протиріччя між індивідуальними інтересами (збільшення прибутку та темпів зростання) та інтересами суспільства (збереження навколишнього середовища). Цьому питанню нажалі в сучасних наукових дослідженнях приділяється значно менше уваги.

Рівень соціально-економічного розвитку і стану довкілля свідчить, що сталий розвиток реально не став державним пріоритетом України. Україна залишається однією з небагатьох європейських країн, у якій відсутня національна стратегія сталого розвитку. Екологічна політика повинна базуватись на принципах рівності трьох складових розвитку держави: економічної, екологічної, соціальної, що зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку, врахування екологічних наслідків під час прийняття економічних рішень. Відповідно і механізми реалізації цієї політики повинні бути спрямовані на комплексне вирішення її складових.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано вирішення проблеми. У попередніх публікації нами було досліджено суть і визначальні фактори розвитку складних систем та сформульовано головні аспекти розвитку [8], визначено соціально-економічні механізми формування екологічної політики [6], обґрунтовано доцільність використання синергетики в дослідженнях щодо розвитку соціально-економічних систем [7]. На сьогодні загально визнаною є необхідність спрямування економічної діяльності у відповідність із закономірностями функціонування природних систем, визнання забезпечення екологічної рівноваги важливим аспектом господарської діяльності людини. Проблема формування і реалізації екологічної політики, аналізу її впливу на тип функціонування економічних систем приділяють чимало уваги як зарубіжні, так і вітчизняні учені [2, 3, 5, 14, 18, 22]. У своїх дослідженнях провідні учені зазначають, що при визначенні стратегії цивілізаційного розвитку досить часто ігноруються екологічні основи людського життя. На їх думку, таке становище обумовлене тим, що, з одного боку, всі визнають наявність глобальної екологічної кризи і є усвідомлення обмеженості природних ресурсів, а з іншого - навіть на теоретичному рівні відсутні однозначні підходи до вирішення соціально-екологічних проблем економічно обґрунтованими методами.

Аналіз праць із проблематики формування екологічної політики засвідчує існування низки проблем методологічного спрямування, вирішення яких дозволить на фундаментальному рівні розробити ефективні механізми реалізації екологічної політики на глобальному і регіональному рівнях. Із розвитком економічної глобалізації і комплексності різномірних екологічних проблем неминує необхідність застосування системного аналізу щодо формування ефективних механізмів вирішення проблем взаємодії суспільства і природи.

Сьогодні найбільш ефективним апаратом дослідження розвитку є системний аналіз, методологія синергетичного підходу [14, 17, 18, 19, 20, 23,]. У більшості випадків розвиток трактується як незворотна, направлена, закономірна зміна матерії і свідомості, в результаті якої виникає новий якісний стан об'єкта його складу і структури. На наш погляд, такий підхід вимагає певного уточнення. По-перше, у цьому визначенні мова йде про незворотні процеси, які є характерними для відкритих систем. Водночас розвиток характерний і для закритих систем, в яких можливі і зворотні процеси. По-друге, в процесі розвитку найбільш суттєвим є не стільки зміна структури а, перш за все, зміна характеру функціонування системи [1, 5, 9].

Достатньо глибоке дослідження в цьому напрямі виконано Ю.С. Погореловим, який досліджує сутність категорії "розвиток" і зазначає, що розвиток може розглядатися дослідниками як закон, принцип та явище. На його думку, різні розуміння розвитку є пов'язаними між собою. Розвиток як закон характеризує певний тип змін буття, пояснює такі зміни буття. Розвиток як принцип характеризує зв'язок між сутністю окремого явища або об'єкта і його підпорядкованістю в системі вищого рівня, ніж та, в якій це явище або об'єкт існують або виникають. Крім того розвиток як принцип можна розуміти як певний зв'язок між поточним станом явища та його майбутнім станом. Розвиток як філософська і загальнонаукова категорія

протиставляється незмінному буттю, одночасно впливаючи на нього як певний процес, тобто буття є обов'язковою умовою розвитку, а розвиток є іманентним буттю [10, с. 11].

І.М. Семененко [15,16] у своїх дослідженнях протиставляє концепцію стійкого розвитку та стійкого людського розвитку. Концепція стійкого розвитку пов'язана з дослідженням та охороною навколишнього середовища, передбачає розвиток теперішнього покоління з урахуванням розвитку майбутнього покоління й розглядає екологічні, економічні та соціальні проблеми у перспективі. Положення концепції стійкого розвитку пов'язані з вичерпаністю ресурсів і необхідністю їх збереження для наступних поколінь [27]. Концепція людського розвитку орієнтована на створення умов для реалізації людиною своїх спроможностей, бажань, у тому числі можливість жити і розвиватися [25, 26]. На практиці перед світовим суспільством виникає проблема узгодження цих концепцій і створення єдиної холистичної концепції розвитку суспільства. Так, в положеннях цих концепцій є принципові відмінності, які заважають ставити та вирішувати конкретні проблеми й завдання з розвитку світового суспільства.

Головне протиріччя згідно І.М. Семененко полягає в тому, що "забезпечення умов реалізації спроможностей людини (що є головним в концепції людського розвитку) суперечить необхідності економити ресурси (що є головним в концепції стійкого розвитку)" [15]. Джерела цього протиріччя пов'язані із значним впливом на формування необмежених (зростаючих, нестримних) потреб в умовах ліберального типу економіки, тобто економіки, орієнтованої на свободу вибору (як з боку споживачів, так і з боку виробників) [15]. Слід в цілому погодитись з думкою вченого, що сьогодні існує необхідність перегляду основних принципів ведення бізнесу з урахуванням етнічного чинника, відходу від концепції максимізації прибутку, пошуку нових критеріїв ефективності бізнесу, що відповідають основним принципам стійкого розвитку.

Аналізуючи стан сучасної економічної науки, провідні вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти визнають актуальність проблеми методологічного оновлення економічної теорії. На думку А. Гальчинського, "...методологія системного аналізу виходить із того, що кожна система не просто історична - має свій початок і свій кінець, розвивається в межах певного простору і власного історичного часу, а й така, що базується на принципах саморозвитку. Доводиться констатувати, що, як правило, саме цей, по суті визначальний аспект історизму системного аналізу - принцип саморозвитку - залишається поза увагою багатьох досліджень" [2, с.55]. У цьому аспекті важливим етапом саморозвитку системного підходу є синергетика.

За своєю суттю синергетика є розвитком ідей системного підходу для відкритих невірноважених систем - вона узагальнює всі найважливіші для дослідження процесів самоорганізації теоретичні і методологічні результати системних досліджень. У центрі головних проблем синергетики є виявлення законів еволюції і самоорганізації, які властиві процесам найрізноманітнішої природи. На нашу думку, вона має тенденцію до універсалізації і близька до філософії, предметом якої є загальні властивості та закони буття. Ідеї синергетики все більше застосовуються при аналізі економічних процесів. Вони дають змогу відійти від традиційного детермінованого погляду. Синергетична парадигма є основою нового наукового напрямку економічної науки – синергетичної економіки [5].

Цілі статті. Метою статі є обґрунтування необхідності синтезу теорії інноваційного розвитку та теорії стійкого розвитку, визначення концептуальних засад використання синергетики для пошуку компромісу між економічним зростанням та вирішенням екологічних проблем, окреслення механізму реалізації екологічної політики щодо функціонування та розвитку природно-соціальних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку фундаментальні основи інноваційного розвитку необхідно досліджувати з позицій системного підходу та з позицій єдності закономірностей функціонування систем різної природи. З позицій системного аналізу всі ці об'єкти дослідження об'єднують поняття "система". Вищеназвані об'єкти, будь це економіка в цілому чи окрема людина, представляють собою складну систему і їх функціонування відбувається за загальносистемними закономірностями.

Сучасна наука переосмислює концепцію розвитку в цілому і ще не спроможна дати узагальнююче визначення явища розвитку з позицій кожної конкретної науки. Категорія "розвиток" відображає дуже неоднозначний процес функціонування складних систем, його не можна трактувати як лінійний процес. При дослідженні розвитку конкретних об'єктів перш за все необхідно визначити, які аспекти розвитку знаходяться в центрі проблеми, і їх дослідження повинно відбуватись на основі системного аналізу їх взаємозалежного функціонування.

Пріоритет інноваційних чинників у розвитку економіки підкреслюється у сполученні "інноваційний розвиток" та "інноваційний шлях розвитку". Перехід економіки на інноваційний шлях розвитку обумовлюється наступними причинами: застарілими основними фондами; незадовільним використанням високих технологій і новітнього високопродуктивного обладнання в процесі технологічного розвитку галузей і підприємств і, відповідно, при формуванні їх конкурентних переваг; перевагою технократичної спрямованості перетворень і відсутністю соціально-економічної програми переходу на інноваційний шлях розвитку; низькою якістю життя населення внаслідок неконкурентоздатності економіки; незадовільною якістю послуг соціальної сфери. Інноваційний шлях розвитку передбачає внутрішню єдність і паритетність соціальної, економічної і організаційної складових технологічного розвитку, оскільки саме інноваційна діяльність, заснована одночасно на високих технологіях і на розвитку соціальної сфери, забезпечує диверсифікацію економіки і формування її конкурентних переваг.

У дискусіях, що розвернулися на сторінках наукових журналів останніми роками з приводу причин, чинників і умов інноваційної діяльності в Україні, велике значення надається не стільки твердженням про необхідність вдосконалення національної інноваційної системи або інфраструктури, скільки підходу,

заснованому на соціально-економічному розумінні інновацій. Необхідно також відзначити, що в них зачіпаються питання взаємодії на рівні "держава – економічні агенти"; взаємодії підприємств і науки; створення механізмів подолання інноваційної пасивності підприємств; визначення характеру інноваційних процесів залежно від чинників концентрації виробництва і конкуренції; зростання компетентності; підвищення результативності інноваційної діяльності.

Сучасну економіку, в просторі якої взаємодіють держава, ринкові інститути різного типу, великі, середні і дрібні структури бізнесу, фінансові фонди, банківська система, населення, просто неможливо досліджувати поза теорією взаємодії, а значить – поза синергетикою. Зіставляючи постулати класичної економічної теорії і синергетики, сформулюємо принципові положення, на яких повинен базуватись синергетичний підхід до синтезу теорії інноваційного розвитку та теорії стійкого розвитку.

По-перше, економіку треба розглядати як складну систему, для якої притаманні як елементи самоорганізації, так і елементи кібернетичного керування. По-друге, в процесі функціонування економічної системи завдяки нелінійним зворотним зв'язкам можуть виникнути нестійкі й хаотичні стадії. Це, своєю чергою, може спричинити можливість існування різних кінцевих рівноважних станів економіки. Сучасна наука може оцінити вірогідність різних варіантів, але не може дати однозначну відповідь, який із них матиме місце. По-третє, за наявності реалізації одного з декількох рівноважних станів ускладнюється проблема вибору. Наявність інтелекту в економічній системі сприяє здійсненню свідомого вибору певного рівноважного стану, який найбільше відповідає меті і специфіці функціонування конкретної економічної системи.

Аналіз економічних процесів з позицій синергетики засвідчує, що лінійність розвитку і рівноважні стани зовсім не є домінуючими в реальності, а непередбачуваність поведінки економічної системи нині є загальновідомою. Враховуючи загальноприйняте тлумачення категорії "парадигма", на основі загальноновизначених головних постулатів синергетики ми виокремлюємо властивості синергетики, які дають змогу розглядати її як наукову парадигму [11, 12]. По-перше, синергетика – це наука про взаємодію як універсальний механізм функціонування і розвитку складних відкритих систем різної основи. Вона формується на етапі переходу від індустріального до інформаційного суспільства. По-друге, синергетика досліджує системи різного ієрархічного рівня на основі незворотності в просторі та часі. По-третє, головним предметом дослідження синергетики є співвідношення між причиною і свободою як визначального чинника збереження стійкості природних законів, фізичних констант тощо. По-четверте, невизначеність є суттєвою властивістю предмета дослідження синергетики. Методологічна невизначеність полягає у тому, що досліджувана система структурується не з огляду на загальний принцип причинності, а з огляду на специфікацію кожного структурного рівня системи з урахуванням особливостей змісту і форми її можливостей потенціального розвитку.

Специфіка функціонування соціальних систем (а це, насамперед, наявність інтелекту) значно утруднює застосування ідей синергетики при аналізі соціальних процесів, зокрема економічних. Соціальні системи, незалежно від їх рангу, політичної державної організації, принципів соціально-економічних функціональних відносин і виробничої діяльності, є дисипативними структурами, розвиток яких підкоряється законам термодинаміки і збереження. Всі вони, як і цілісні структури іншої основи, що самоорганізуються, іманентно володіють властивістю направленої розвитку до досягнення термодинамічної рівноваги у витратах речовини, енергії та інформації. Окрім того, розвиток соціосистем відбувається при постійному дефіциті ресурсів - речовини, енергії й інформації. Тому рівновага не досягається. Власне, в цьому полягає суть розвитку взагалі, цим, зокрема, визначається суть економічних відносин. Мета розвитку суспільства загалом і кожної його частини (держави, підприємства, структур меншого рангу) перетворюється на блукаючу просторово-часовими координатами мішень - аттрактор. Траєкторії руху її та динаміка важкопрогнозовані і здаються випадковими, проте на тривалому відрізку тимчасових подій вони укладаються в тренд - ланцюжок направлених закономірних змін. На сьогодні на індустріальному етапі розвитку цивілізації виграє та держава, соціально-економічна система відносин якої, умовно кажучи, найбільш вдало "вважає" ці мішені.

Аналізуючи особливості синергетичного підходу, можна розглядати його як розвиток системного підходу. Синергетика як одна з фундаментальних концепцій сучасної наукової парадигми, дає змогу здійснити якісний аналіз економіки, враховуючи багатофакторність і неоднозначність соціально-виробничих процесів. Саме на основі синергетики існує можливість синтезу економічних та екологічних цілей розвитку.

Головною передумовою та засобом подолання негативних наслідків екологічної кризи, яка ставить під загрозу саме існування людини як біологічної істоти, є досягнення гармонійності та оптимальності взаємовідносин у системі "суспільство – природа". Для реалізації цієї стратегічної мети людству необхідно здійснити трансформацію суспільних цінностей та норм поведінки, що забезпечується окремим видом владних відносин, які визначають суть поняття "екологічна політика". Мета екологічної політики полягає у забезпеченні гармонічної взаємодії суспільства та природи, в покращанні якості оточуючого середовища в процесі функціонування економіки за умови повного задоволення матеріальних, духовних та екологічних потреб суспільства.

Екологічна політика є важливою компонентою сучасної політики будь-якої держави і її здійснення суттєво впливає на відношення громадян до органів державної влади. Її стратегічна мета полягає у покращенні якості оточуючого середовища в процесі функціонування економіки за умови повного

задоволення матеріальних, духовних та екологічних потреб суспільства. Вона спрямована на узгодження соціальних та екологічних цілей суспільства як основу вирішення проблеми глобальної екологічної кризи.

У Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 р. зазначається, що відсутність ефективної системи управління в сфері охорони навколишнього природного середовища та більш повільне, ніж очікувалося, проведення структурних реформ і модернізації технологічних процесів в умовах зростання національної економіки призводить до збільшення рівня забруднення та зумовлює підтримку старих, неефективних підходів до використання енергетичних і природних ресурсів [13]. У цьому контексті першочерговою проблемою соціально-економічного розвитку України є розробка ефективних механізмів національної екологічної політики.

Таким чином, йдеться про складне, багатоваріантне і багатоаспектне поняття, що охоплює всі сфери людської діяльності і перебуває на стику екологічної економіки (природокористування, охорони навколишнього середовища, здоров'я людей) і соціальної політики. Узагальнюючи існуючі підходи, екологічну політику можна визначити як сукупність науково обґрунтованих принципів охорони та формування довкілля, які базуються на усесторонньому врахуванні законів природного розвитку, і що передбачає оптимальну структуру виробничих сил, темпи, пропорції розвитку яких забезпечують відтворення природного середовища та гарантують суспільству економічне процвітання та благополуччя. Її можна інтерпретувати як універсальну соціальну технологію, яка своєю спрямованістю може стати найважливішим інструментом забезпечення безпеки та сталого соціального розвитку.

Для досягнення розумного компромісу між глобальними соціально-екологічними інтересами людства та соціально-економічними інтересами окремих індивідів та соціальних груп останні вступають у певний вид відносин. Суть цих відносин полягає у впливі на формування цілей і визначення ефективних засобів реалізації екологічної політики держави.

Головним суб'єктом екологічної політики є держава, оскільки ефективна реалізація цілей екологічної політики неможлива без підкорення інтересів та волі окремих індивідів чи їх груп спільній меті. Проблема узгодження різносторонніх інтересів окремих індивідів і груп населення є досить складною. Держава за своєю суттю є механізмом узгодження інтересів індивідів і, як писав видатний український вчений, політик і письменник І. Франко, виражає "добро загалом". Крім того держава має виняткове право на прийняття законодавчих актів обов'язкових для всіх громадян держави та застосовувати, в разі необхідності, примус для їх дотримання. Вона виступає головним координатором природоохоронної діяльності на своїй території. Їй одній належить виключне право на застосування, в крайньому разі, навіть силових засобів для реалізації загальнонаціональних інтересів, зокрема і соціально-екологічних. Для цього вона має потужний карний апарат та відповідні повноваження.

Дослідники складних організаційних систем розподіляють весь комплекс завдань, що виникають при формуванні та управлінні розвитком організаційно-економічних систем, на завдання, безпосередньо пов'язані з вивченням динаміки властивостей самого механізму розвитку або функціонування або його окремих елементів, і задачі формування організаційно-економічного механізму з наперед заданими параметрами і властивостями.

Організаційно-економічний механізм управління будь-якою економічною системою представляє собою різнорівневу ієрархічну систему основних взаємопов'язаних між собою елементів і їх типових груп (суб'єктів, об'єктів, принципів, методів та інструментів тощо) і їх взаємодії, включаючи інтеграцію і дезінтеграцію, в ході і під впливом яких гармонізуються економічні відносини (інтереси) держави, власників (учасників та акціонерів).

Організаційно-економічний механізм забезпечує взаємодію елементів і більш складної системи, яка, своєю чергою, є частиною зовнішнього середовища. Загалом, будь-яка система своїм існуванням зобов'язана середовищу, з якого вона виділена. Виділення системи з середовища обумовлено переважно цілями її формування, а також основними напрямками розвитку економічних і фінансових відносин конкретного часового періоду. Сам факт виділення і позиціонування організаційно- економічної системи (в територіальному, економічному, правовому або фінансовому відношенні) має цільову спрямованість, що визначається відповідними законами, постановами, положеннями, розпорядженнями, програмами та іншими нормативними актами, регламентуючими конкретні напрями та аспекти господарської діяльності.

Сучасне розуміння суті функціонування системи "суспільство - природа" дозволяє виокремити у процесах взаємодії людини з природою три взаємопов'язані аспекти: соціальний, економічно-технологічний і екологічний. Відповідно до цього можна визначити структуру механізмів здійснення екополітики, які повинні мати соціально- економічне спрямування. Це обумовлено тим, що вирішення екологічних проблем тісно переплітається з соціальними і економічними проблемами.

Спрямованість екологічної політики обумовлює створення такого механізму її реалізації, який дозволяв би вдосконалювати макроекономічні та мікроекономічні показники, створювати еколого-економічний механізм інноваційної діяльності та формувати систему економічних впливів на екологізацію виробництва, а також розробляти і погоджувати взаємини з впливів на навколишнє середовище та стимулювати розвиток самого ринку екологічних послуг, продукції, технологій з урахуванням факторів екологічного ризику.

Структурними елементами механізму екополітики є відповідні інструменти. Досить часто механізми ототожнюють з інструментами, що є методологічно неправильно. Безумовно, механізми є по своїй суті сукупністю інструментів. Але важливим є те, що властивості системи не є простою сумою властивостей її компонентів. Тому і результат застосування того чи іншого інструменту багато в чому залежить від того, компонентом якого механізму він є.

Висновки. Сьогодні назріла необхідність формування єдиної методології управління інноваційним розвитком підприємств, яка стане загальною науково обґрунтованою основою здійснення змін в організаційно-економічному механізмі господарювання з метою орієнтації економіки та діяльності окремих суб'єктів господарювання на інноваційний шлях розвитку.

Врахування фактора глобалізації вимагає системного аналізу адекватності сучасних економічних постулатів, методів економіко-математичного моделювання, сучасних комп'ютерних технологій, складності соціально-економічних та економіко-екологічних проблем екологічно сталого розвитку. В умовах глобалізації світогосподарських зв'язків, посилення конкуренції та інтенсивного розвитку інформаційних технологій складні організаційні та економічні системи у своєму розвитку відштовхуються насамперед від цілей діяльності, наявності всіх необхідних для цього ресурсів та відповідності обраних критеріїв ефективності кінцевого результату при балансі між індивідуальними інтересами та інтересами суспільства.

Джерела та література:

1. Бельтюков В. И. Системный процесс саморазвития живой природы / В. И. Бельтюков. – М., СПб. : НОУ “Союз”, 2003. – 255 с.
2. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти / А. Гальчинський. – К. : Либідь, 2006. – 310 с.
3. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления / И. С. Добронравова. – К. : Либідь, 1990. – 152 с.
4. Електронний фонд (тематичні та видові зібрання публікацій) : [Електронний ресурс] / Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/eb/ard.html>.
5. Ерохина Е. А. Теория экономического развития: системно-синергетический подход / Е. А. Ерохина. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 199. – 160 с.
6. Загорський В. Соціально-економічні механізми формування екологічної політики / В. Загорський, Є. Борщук, О. Олефіренко // Ефективність державного управління : зб. наук. праць. – Львів : Львів. регіонал. ін-т держ. управління, 2010. – Вип. 23. – С. 13-22.
7. Загорський В. С. Синергетика і економічна теорія : [Електронні ресурс] / В. С. Загорський, А. В. Ліпенцев, Є. М. Борщук // Демократичне врядування. – 2011. – № 6. – Режим доступу : <http://www.lvivacademy.com/visnik6/fail/+Zagorskyj.pdf>.
8. Загорський В. С. Системний аналіз категорії "розвиток" / В. С. Загорський, Є. М. Борщук // Економічні Науки. Серія "Регіональна і економіка" : зб. наук. праць. – Луцьк : Луцьк. нац. техн. ун-т, 2010. – Вип. 7 (27), ч. 3. – С. 6-17.
9. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития / Л. Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2003. – 288 с.
10. Погорелов Ю. С. Оцінювання та моделювання розвитку підприємства : монографія / Ю. С. Погорелов. – Луганськ : Глобус, 2010. – 512 с.
11. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 312 с.
12. Пригожин И. Философия нестабильности / И. Пригожин // Вопросы философии. – 1991. – № 6. – С. 46.
13. Розпорядження Кабінету Міністрів України „Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року” № 800 від 17.10.2007 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.portal.rada.gov.ua.
14. Ровинский Р. Е. Самоорганизация как фактор направленного развития / Р. Е. Ровинский // Вопросы философии. – 2002. – № 5. – С. 67-77.
15. Семененко І. М. Зіставлення концепцій «стійкого розвитку» та «людського розвитку» / І. М. Семененко // Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 18-20 трав. 2011 р. – Суми : Сум. держ. ун-т, 2011. – С. 182-183.
16. Семененко І. М. Проблеми переходу України на шлях до стійкого розвитку / І. М. Семененко // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2011. – № 10 (164), ч. 1. – С. 172-175.
17. Старіш О. Г. Теорія відкритих систем як парадигма процесів глобального розвитку / О. Г. Старіш. – Сімферополь : Універсум, 1996. – 240 с.
18. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ / Ю. П. Сурмин. – К. : МАУП, 2003. – 368 с.
19. Тодаро М. П. Экономическое развитие / М. П. Тодаро; пер. с англ. под ред.: С. М. Яковлева, Л. З. Зевина. – М. : Экон. ф-т МГУ; ЮНИТИ, 1977. – 671 с.
20. Томчук Н. В. Еволюція наукових поглядів на людський розвиток / Н. В. Томчук // Економічна теорія. – 2005. – № 3. – С. 95-105.
21. Федулова Л. І. Інноваційна економіка / Л. І. Федулова. – К. : Либідь, 2006. – 480 с.
22. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен; пер. с англ. Ю. Данилова. – М. : Мир, 1980. – 324 с.
23. Шевчук В. Я. Ноосферогенез і гармонійний розвиток / В. Я. Шевчук, Г. О. Білявський, Ю. М. Сагалкін та ін. – К. : Геопринт, 2002. – 127 с.
24. Alkire S. Human Development: Definitions, Critiques, and Related Concepts Human Development / S. Alkire // Human Development Research Paper. – 2010. – № 1. – 96 p.
25. Human Development Index and its components : [Electronic resource] / United Nations Development Programme. – Mode of access : http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2010_EN_Table1.pdf

26. Human Development Report 1994 : [Electronic resource] / United Nations Development Programme. – Mode of access : <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/>
27. Strategic leadership towards sustainability / K.-H. Roberts, G. Broman, D. Waldron and others. – Karlskrona : Psilanders grafiska, 2007. – 354 p.

Зубков Р.С.

УДК 330.1

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “РЕГІОН”

Постановка проблеми. Наявність величезної кількості проблем фінансового характеру, які проникають здебільшого у незахищені сфери соціально-економічного, промислового, екологічного, наукового розвитку кожної країни, вимагають оволодіння та використання методологічного апарату при розгляді можливостей застосування інвестиційних інструментів для вирішення зазначених проблем. Досягнутий рівень наукових напрацювань, які стосуються понятійного апарату, що використовується при розгляді основних процесів, пов'язаних з інвестиціями у регіони, потребує детального аналізу та певної систематизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Що стосується поняття “регіон” то серед дослідників потрібно відмітити наступних: В. Лобас, О. Гранберг, М. Кітінг, П. Джеймс, Дж. Мартін, К. Арві, Л. Ремхельд, М. Некрасов, Л. Чернюк, М. Афанасьєв, А. Шемаєва, Ю. Чистобаєв, Г. Черкашин, Ф. Кошурін, О. Градов, В. Семиноженко, Б. Данилишин та інші.

Мета статті. Дослідити основні підходи до трактування поняття “регіон”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для здійснення трактування поняття “регіон” потрібно використовувати підходи та інструменти різних наук – географії, економіки, соціології, політології та інших [2, с. 212]. Походження поняття “регіон” більшість науковців пов'язують з латинським словом “region”, яке в перекладі означає край, область, район. Якщо брати до уваги трактування поняття регіон з точки зору географії то вона визначає його як деяку обмежену територію, яка характеризується такими ознаками, як: цілісність, комплексність, чіткий взаємозв'язок складових елементів, за умови єдності природи, населення та господарства [2, с. 212].

Економічна література поняття “регіон” характеризує як цілісно-адміністративну територію певної країни, для якої характерними рисами є особливі виробничі, соціальні, культурні, етнічні та інші відмінності, що створює передумови для розвитку її за єдиною загальною регіональною стратегією, яка має органічно вписатися в загальнонаціональну стратегію економічного розвитку та зростання [5, с. 182].

Дослідження, які проводяться останнім часом доводять що в економічній літературі можна зустріти різні підходи до визначення поняття регіон, але більшість авторів наукових праць наголошують на створенні системного підходу до проблем розвитку регіонів сутність якого полягала б насамперед тому, що регіони розглядаються сьогодні як складні відкриті динамічні системи в сукупності їх найважливіших елементів, підсистем і взаємозв'язків [3, с. 295].

Сучасна наукова література підходить до тлумачення поняття “регіон” як у широкому, так і вузькому сенсах. “У широкому значенні під регіоном слід розуміти певну, об'єктивно існуючу, територіальну і просторову визначеність, якій притаманні природо-кліматичні історико-демографічні ознаки, господарський устрій та тип виробничо-побутової культури. У вузькому аспекті під регіоном розуміються в межах означених територій функціональні відносини соціальних, природних, технічних комплексів, які виступають об'єктами управління і вимагають створення певних організаційних структур як об'єктів управління” [6, с. 99].

Існування на сьогоднішній день такого різноманіття поглядів і у вітчизняній, і в зарубіжній науковій літературі призводить до того що неможливо виявити єдиного та загального підходу до визначення категорії регіон [8, с. 46].

В. Лобас наголошує, що під регіоном незалежно від його масштабного рівня розуміють соціально-культурну, природно-ресурсну, господарську та економічну систему, якій притаманна своя традиційно сформована соціальна організація суспільства, розселення, особливості життєдіяльності людей і їх ціннісні орієнтації та інтереси. Ці твердження є теоретичними [1, с. 65].

Якщо брати за основу світову економіку, то, за визначенням В. Кліманова, регіоном може бути: “...практично будь-яке територіальне утворення від невеликих територій, які включають навіть частини одного муніципального утворення, до міжконтинентальних територіальних систем” [5, с. 182].

О. Гранберг вважає, що “територія – обмежена частина твердої поверхні Землі, що характеризується певною площею, географічним положенням і іншими ознаками”. У даному визначенні основна увага робиться на географічну складову [6, с. 99].

М. Кітінг запропонував розглядати регіон як комплексний феномен у трьох площинах – територіальній (як проміжний рівень між державою та місцевими громадами), функціональній (як вияв певної культурної та лінгвістичної самобутності) та політичній (як самостійний політичний простір, який визнають інші суб'єкти політичного процесу і в якому ухвалюють та реалізують певні рішення) [8, с. 48-49].

Американські професори П. Джеймс та Дж. Мартін у своєму капітальному дослідженні «Усі можливі світи» пишуть, що зазвичай під «регіоном» розуміється цілісна ділянка території, яка відрізняється певною однорідністю у своїй основі, але не має чітких кордонів [4].